

Karel Čapek

Proč nejsem komunistou

Tato otázka se z čista jasna vynořila mezi několika lidmi, kteří byli nakloněni čemukoli spíše než tomu, aby se bavili politikou. Je jisto, že by nikdo z přítomných nepoložil otázku „proč nejsem agráříkem“, nebo „proč nejsem národním demokratem“. Nebýti agráříkem neznamena ještě žádný určitý názor nebo životní víru; avšak nebýti komunistou znamená býti nekomunistou; nebýti komunistou není pouhý zápor, nýbrž jisté krédo.

Pro mne osobně je ta otázka úlevou; neboť tuze mi bylo třeba nikoli polemizovat s komunismem, nýbrž hájit se sám před sebou z toho, že nejsem komunistou a proč jím nemohu být. Bylo by mi lehčeji, kdybych jím byl. Žil bych v domnění, že přispívám co nejřízněji k nápravě světa; domníval bych se, že stojím na straně chudých proti bohatým, na straně hladových proti žokům peněz; věděl bych, jak o čem smýšlet, co nenávidět, čeho nedbat. Místo toho jsem jako nahý v trní: s holýma rukama, nekryt žádnou doktrínou, cítě svou bezmoc pomoci světu a nevěda často, jak chránit své svědomí. Je-li mé srdce na straně chudých, proč u všech všudy nejsem komunistou?

Protože jsem na straně chudých.

*

Viděl jsem bídu tak palčivou a nevýslovnou, že mi zhořklo vše, čím jsem. Kdekoli jsem byl, běžel jsem od paláců a muzeí podívat se na život chudých v ponižující roli bezradného diváka. Nestačí dívat se a nestačí soucítit; měl bych žít jejich životem, ale bojím se smrti. Tato všivá, nelidská bída není nesena na štítě žádné strany; do těch strašných pelechů, kde není ani hřebík na oběšení ani špinavý hadr na podestlání, křičí komunismus z patrné dálky: tím je vinen společenský řád; za dva roky, za dvacet let zavlaže prapor revoluce, a pak...

Jakže, za dva roky, za dvacet let? Což můžete tak lhostejně připustit, že se má takhle žít ještě dva měsíce zimy, ještě dva týdny, ještě dva dny? Buržoazie, která zde nedovede nebo nechce pomoci, je mi cizí; ale stejně cizí je mi komunismus, který místo pomoci přináší prapor revoluce. Poslední slovo komunismu je vládnout a nikoli zachraňovat; jeho velikým heslem je moc a nikoli pomoc. Chudoba, hlad, nezaměstnanost nejsou mu nesnesitelnou bolestí a hanbou, nýbrž vítanou rezervou temných sil, kvasící hromadou zuřivosti a odporu. „Tím je vinen společenský řád.“ Ne, tím jsme vinni všichni, ať stojíme nad lidskou bídou s rukama v kapsách nebo s praporem revoluce v rukou.

Chudí lidé nejsou třída, nýbrž právě vytřídění, vyřazení a neorganizovaní; ti nebudou nikdy na stupních trůnu, ať na něm sedí kdokoliv. Hladoví nechtějí vládnout, nýbrž jíst; vzhledem k bídě je lhostejno, kdo vládne; záleží jen na tom, jak my lidé cítíme.

Bída není instituce nebo třída, nýbrž neštěstí; ohlížeje se po výzvě k bezprostřední lidské pomoci, nalézám studenou doktrínu třídní vlády. Nemohu být komunistou, protože jeho morálka není morálka pomoci. Protože káže odstranění společenského řádu a nikoli odstranění společenského zlořádu, jímž je bída. Protože chce-li vůbec pomoci chudým, činí to podmíněčně: nejprve musíme vládnout, a pak (snad) na vás dojde. Pohříchu ani tato podmíněčná spása není textově zaručena.

*

Chudí lidé nejsou masa. Tisíc dělníků může pomoci jednomu dělníkovi v jeho existenčním boji; ale tisíc chudáků nemůže pomoci jednomu chudákovi ani ke kusu chleba. Chudý, hladový, bezradný člověk je naprosto osamělý. Jeho život je historie pro sebe, neslučitelná s jinými; je to individuální případ, neboť je to neštěstí, i když se podobá jiným případům jako ošlapek ošlapku. Převraťte společnost čímkoli navrch; chudí padnou zase ke dnu a nanejvýše k nim přibudou jiní.

Nejsem ani za mák aristokrat, ale nevěřím v hodnotu mas. Ostatně nikdo snad vážně netvrdí, že masy budou vládnout; jsou jenom hmotným nástrojem k dosažení jistých cílů; jsou prostě politickým materiálem v daleko tvrdším a bezohlednějším smyslu než straníci jiných barev. Je třeba stlačit člověka do jakési fazóny, aby se stal hromadným materiálem; je třeba dát mu uniformu z určitého sukna nebo z určitých ideí; pohříchu uniformu z ideí se obyčejně nemůže po půldruhém roce svléknout. Začal bych si komunismu hluboce vážit, kdyby přišel k dělníkovi a řekl mu počestně: „Žádám od tebe něco, ale nic ti neslibuji; žádám, abys byl u mne kusem, jednotkou, materiálem, tak, jako jsi kusem a materiálem v továrně; budeš poslouchat a mlčet, jako posloucháš a mlčíš v továrně. Za to jednou, až se vše změní, zůstaneš, čím jsi; povede se ti hůře nebo lépe, což nemohu zaručit; řád světa nebude k tobě štedřejší ani líbeznější, ale bude spravedlivější.“ – Myslím, že by se většina dělníků velmi rozmýšlela před touto nabídkou – a přece by byla svrchovaně poctivá, a kdož ví, zda by nebyla z vysoce mravních důvodů přijatelnější než všechny dosavadní oferty.

Živit chudého člověka sliby je okrádání chudého. Snad se mu žije lehčeji, malují-li se mu tučné husy na vrbě; ale prakticky je i dnes tak jako před sto lety lepší vrabec v hrsti, nežli holub na střeše vládní budovy, a lepší je oheň ve sporáku, než červený kohout na krovech paláců, kterých ostatně je u nás značně méně, než jak by věřil člověk, jemuž místo jeho očí vnucují třídní vědomí; neboť až na málo výjimek jsme co do životní míry celkem nezámožný lid, což se zpravidla zapomíná konstatovat. Obyčejně se říká, že chudý nemá co riskovat; naopak, děj se co děj, chudý riskuje nejvíc, neboť ztratí-li něco, ztratí poslední kůrku chleba; s kůrkou chudého se neexperimentuje. Žádná revoluce se neodehraje na zádech malého počtu lidí, nýbrž na zádech největšího počtu; ať je to válka nebo valutní krize nebo cokoliv jiného, je to chudák, který si to odnáší nejdřív a nejtíže; není prostě mezí a dna bídy. To nejspuchřejší na světě není krov bohatých, nýbrž krov chudých; zatřeste světem, a pak se jděte podívat, koho to zasypalo.

Co tedy činit? Pokud mne se týče, neutěšuji se příliš slovem „vývoj“; myslím, že bída je jediná věc na světě, která se nevyvíjí, ale jen chaoticky roste. Avšak není možno odkládat otázku chudých do nějakého příštího řádu; má-li se jim vůbec kdy pomoci,

musí se začít už dnes. Je ovšem otázka, má-li k tomu dnešní svět dosti mravních prostředků; komunismus praví, že nikoliv; nuže, je to právě tento zápor, v čem se rozcházíme. Nechci sice tvrdit, že jest dost dokonale spravedlivých v této sociální Sodomě; ale v každém z nás Sodomských je kousek spravedlivého, a já věřím, že bychom se mohli po delší námaze a mnohém mávání rukama dohovorit na zcela slušné spravedlivosti. Komunismus však praví, že se dohovorit nemůžeme; patrně vůbec pochybuje o lidské hodnotě většiny lidí, avšak o této věci bude mi mluvit dále. Dnešní společnost se nesesypala, když provedla jakous takous ochranu nezaměstnaných, zestárlých a nemocných; neříkám, že to stačí, avšak důležité je pro chudé i pro mne, že aspoň tolik bylo možno provésti dnes, hned na místě, bez rozčileného čekání na slavnou chvíli, kdy zavlaje prapor revoluce.

Věřit, že problém chudých je úkolem dnešního a ne teprve příštího řádu, to znamená ovšem nebyti komunistou. Věřit, že důležitější je kus chleba a teplo v kamnech dnes nežli revoluce za dvacet let, to znamená velmi nekomunistický temperament.

*

Nejdivnější a nejnelidštější na komunismu je jeho zvláštní pochmurnost. Čím hůře, tím lépe; porazí-li cyklista hluchou babičku, je to důkaz zpuchřelosti dnešního řádu; strčí-li dělník prst do koleček stroje, nerozmačkají mu jeho ubohý prst kolečka, nýbrž měšťači, a k tomu ještě s krvežíznivou rozkoší. Srdce všech lidí, kteří z těch či oněch osobních příčin nejsou komunisty, jsou zhovadilá a hnusná jako vřed; není dobrého chlupu na celém dnešním řádu; co je, je špatné.

V jedné baladě praví Jiří Wolker: „Nejhloběji v tvém srdci, Chudý, vidím nenávist.“ Je to strašlivé slovo, ale zvláštní je, že je docela nesprávné. Na dně srdcí chudých lidí je spíše podivuhodná a překrásná veselost. Dělník u stroje si daleko chutěji zašprýmuje nežli fabrikant nebo ředitel továrny; zedníci na stavbě užijí víc legrace než stavitel nebo domácí pán, a zpívá-li někdo v domácnosti, je to rozhodně spíše služka drhnoucí podlahu, nežli její paní. Tak zvaný proletář je od přírody nakloněn téměř radostnému a dětskému pojmání života; komunistický pesimismus a zasmušilá nenávist jsou do něho uměle pumpovány, a k tomu ještě nečistými troubami. Tento import zoufalé pochmurnosti se nazývá „výchova mas k revolučnosti“ nebo „posilování třídního vědomí“. Chudému, který má tak málo, berou ještě jeho primitivní radost ze života; to je první splátka na budoucí lepší svět.

Nehostinné a nelidské je klima komunismu; není střední teploty mezi mrazivou buržoazií a revolučním ohněm; není nic, čemu by se proletář směl s požitkem a nerušené oddat. Není na světě oběd nebo večeře; buď je to plesnivá kůrka chudého nebo žranice pánů. Není už láska, nýbrž buď perverze bohatých nebo proletářské plození dětí. Buržoa vdechuje svou vlastní hnilobu a dělník souchotiny; tím jaksi vymizel vzduch. Nevím, zda se žurnalisté a spisovatelé vmluvili v tento nesmyslný obraz světa nebo zda vědomě lhají; vím jenom, že naivní a nezkušený člověk, jímž je většinou proletář, žije ve strašlivě zkresleném světě, který mu skutečně nestojí za nic jiného, než aby byl z kořene vyvrácen. Avšak ježto takový svět je jenom fikce, bylo by velmi na čase z kořene vyvrátit tuto ponurou fikci, třeba nějakým revolučním činem;

v tom případě jsem nadšeně při věci. Není pochyby, že v našem slzavém údolí je příliš mnoho nevýslovného neštěstí, přemíra strádání, poměrně málo blahobytu a nejméně radosti; pokud mne se týče, nemyslím, že bych měl ve zvyku líčit svět nějak zvlášť růžově, ale kdykoli zakopnu o nelidskou zápornost a tragičnost komunismu, chtěl bych křičet v rozhořčeném protestu, že to není pravda a že to prese vše takhle nevypadá. Poznal jsem velmi málo lidí, kteří by si nevysloužili cibulíčkou drobet spásy; velmi málo těch, na které by jen trochu střízlivý a rozšafný Hospodin mohl dštít oheň a síru. Je daleko více omezenosti než skutečné špatnosti ve světě; ale je tu přece jen víc sympatie a důvěry, přívětivosti a dobré vůle, než aby bylo možno lámat hůl nad světem lidí. Nevěřím v dokonalost dnešního ani příštího člověka; svět se nestane rájem po dobrém ani revolucí, ba ani vyhubením lidského plemene. Ale kdybychom mohli nějakým způsobem sebrat všechno to dobré, co vězí konec konců v každém z nás hříšných lidských tvorů, věřím, že by se dal na tom konstituovat svět přece jen daleko vlídnější, než je ten dosavadní. Snad řeknete, že je to slaboduchá filantropie; ano, patřím k idiotům, kteří mají člověka rádi, protože je to člověk.

Velmi lehkou, dejme tomu, se řekne, že les je černý; ale žádný strom v lese není černý, nýbrž je červený a zelený, poněvadž je to obyčejná borovice nebo smrk. Velmi lehkou se řekne, že společnost je špatná; ale běžte tam hledat zásadně špatné lidi. Pokuste se soudit svět bez brutálních generalizací; za chvíli vám nezůstane z vašich zásad ani šňupka. Předpokladem komunismu je umělá nebo úmyslná neznalost světa. Právě-li někdo, že nenávidí Němce, rád bych mu řekl, aby šel mezi ně žít; za měsíc bych se ho zeptal, nenávidí-li svou německou bytnou, má-li chuť podřezat germánského prodavače ředkviček nebo zaškrtit teutonskou babičku, která mu prodává sirky. Jeden z nejmorálnějších darů lidského ducha je dar generalizace; místo aby shrnoval zkušenosti, hledí je prostě nahradit. V komunistických novinách se nedočtete o světě nic, než že je naskrze mizerný; pro člověka, kterému není omezenost vrcholem poznání, je to trochu málo.

Nenávist, neznalost, zásadní nedůvěra, to je psychický svět komunismu; lékařská diagnóza by řekla, že je to patologický negativismus. Stane-li se člověk masou, snad je snáze přístupem této nákaze; ale v privátním životě s tím nelze vyjít. Postavte se na chvíli vedle žebráka na rohu ulice; všimněte si, kdo z chodců nejspíš vyšpulí z kapsy ten šestáček; jsou to v sedmi případech z desíti lidé, kteří sami se pohybují na mezi chudoby; ostatní tři případy jsou ženské. Z tohoto faktu by komunista pravděpodobně vysoudil, že buržoa má tvrdé srdce; já však z toho vysuzuji něco krásnějšího, totiž že proletář má většinou měkké srdce a je v gruntu nakloněn vlídnosti, lásce a obětavosti. Komunismus se svou třídní nenávistí a vzteklostí chce z tohoto člověka učiniti canaille; takového ponížení si chudý člověk nezasluhuje.

*

Dnešnímu světu není třeba nenávisti, nýbrž dobré vůle, ochoty, shody a spolupráce; je mu třeba vlídnějšího morálního klimatu; myslím, že by se s trochou obyčejné lásky a srdečnosti daly ještě dělat zázraky. Zastávám se dnešního světa, ne proto, že by to byl svět bohatých, ale protože to je zároveň svět chudých a pak těch prostředních, těch drčených mezi žernovy kapitálu a třídního proletariátu, kteří dnes jakž takž udržují a

zachraňují největší část lidských hodnot. Neznám celkem oněch deset tisíc bohatých a nemohu je tedy soudit; avšak soudil jsem třídu, jež se nazývá buržoazie, tak, že mi byl vytýkán špinavý pesimismus. Říkám to proto, abych měl tím větší právo zastat se do jisté míry těch, k jichž vadám a vinám jistě nejsem slepý. Proletariát nemůže tuto třídu nahradit, ale může do ní vejít. Není proletářské kultury přes všechny programové švindly; není dnes celkem ani národopisné kultury, ani aristokratické kultury, ani náboženské kultury; co zbývá na kulturních hodnotách, spočívá na střední a tak zvané inteligentní třídě. Kdyby se proletariát hlásil o svůj podíl na této tradici, kdyby řekl: Dobrá, převezmu dnešní svět a budu na něm hospodařit se všemi hodnotami, které v něm jsou, snad bychom si mohli na zkoušku plácnout; ale hrne-li se komunismus vpřed nejprv tím, že šmahem odmítá jako nepotřebný brak všecko, čemu říká buržoazní kultura, pak sbohem; pak trochu odpovědný člověk začíná brát v počet, co by se takhle zmařilo.

*

Už jsem řekl, že skutečná chudoba není instituce, nýbrž neštěstí. Můžete převrátit všechny řády, ale nezabráníte tomu, aby člověka nepotkávalo neštěstí, aby nebyl nemocen, netrpěl hladem a zimou, nepotřeboval pomocné ruky. Dělejte co dělejte, neštěstí ukládá člověku úkol morální a nikoli sociální. Tvrdá je řeč komunismu; nemluví o hodnotách soucitu, ochoty, pomoci a lidské solidarity; praví sebevědomě, že není sentimentální. Ale právě to je mi to nejhorší, že není sentimentální, neboť já jsem sentimentální jako kterákoliv služka, jako každý hlupák, jako každý slušný člověk; jen rošťák a demagog není sentimentální. Bez sentimentálních důvodů nepodáš bližnímu sklenici vody; rozumové důvody tě nepřivedou ani k tomu, abys pomohl na nohy člověku, který sklouzl.

*

Pak je tu otázka násilí. Nejsem stará panna, abych se křižoval při slově „násilí“; přiznám se, že bych někdy s chutí natloukl člověku, který říká špatné důvody nebo lže; pohříchu to nejde, protože buď jsem já slabý na něj nebo je on příliš slabý, než aby se mohl bránit. Jak vidíte, nejsem zrovna rváč; ale kdyby měšťáci začali provolávat, že půjdou všichni proletáře, sebral bych se jistě a běžel bych pomoci těm věšeným. Slušný člověk nemůže být s tím, kdo vyhrožuje; ten, kdo volá po střílení a věšení, rozvrací lidskou společnost nikoli sociálním převrácením, nýbrž porušováním přirozené a prosté čestnosti.

Říká se mi „relativista“ pro zvláštní a patrně dosti těžkou intelektuální vinu, že se snažím všemu porozumět; páram se ve všech naukách a ve všech literaturách až po černošské povídačky a objevuji s mystickou radostí, že při troše trpělivosti a prostoty se lze jakž takž srozumět se všemi lidmi jakékoliv kůže nebo víry. Je tu patrně jakási společná lidská logika a zásoba společných lidských hodnot, jako je láska, humor, chuť k jídlu, optimismus a mnohé jiné věci, bez kterých se nedá žít. A tu mne někdy jímá hrůza, že se nemohu srozumět s komunismem. Chápu jeho ideály, ale nemohu pochopit jeho metodu. Někdy mi je, jakoby mluvil cizí řečí a jakoby jeho myšlení podléhalo jiným zákonům. Věří-li jeden národ, že se mají lidé navzájem snášet, a jiný,

že se mají navzájem sníst, je to diference sice velmi malebná, ale nikoli naprosto zásadní; avšak věří-li komunismus, že všet a odstřelovat lidi za jistých okolností není nic vážnějšího než pobíjet šváby, pak je to něco, čemu nemohu rozumět, třeba se mi to říká po česku; mám hrozný dojem chaosu a skutečnou úzkost, že takhle se nikdy nesmluvíme.

Věřím až podnes, že je jistých mravních a rozumových pět švestek, po nichž člověk poznává člověka. Metoda komunismu je široce založený pokus o mezinárodní nedorozumění; je to pokus roztržít lidský svět na kusy, které k sobě nepatří a nemají si co říci. Co je dobré na jedné straně, nemůže a nesmí být dobré na druhé straně; jako by nebyli tady i tam lidé fyziologicky a morálně tíž. Pošlete na mne nejortodoxnějšího komunistu; neskolí-li mne na místě, doufám, že se s ním osobně shodnu ve spoustě věcí, pokud se ovšem netýkají komunismu. Avšak komunismus se zásadně neshodne s těmi druhými ani v tom, co se netýká komunismu; mluvíte s ním o funkci sleziny, a on řekne, že je to měšťácká věda; podobně existuje měšťácká poezie, měšťácký romantismus, měšťácká humanita, a tak dále. Síla přesvědčení, jakou najdete u komunistů v každé maličkosti, je téměř nadlidská: ne proto, že by to přesvědčení bylo tak povznášející, nýbrž proto, že se jim posléze nepřejí. Nebo snad to není síla přesvědčení, nýbrž jakýsi rituální předpis nebo konec konců řemeslo.

Ale čeho je mi zvláště líto, jsou právě proletáři, kteří jsou takto přímo vyříznuti z ostatního vzdělaného světa, aniž by se jim to nahradilo něčím jiným než luznou vyhlídkou na rozkoše revoluce. Komunismus uzavírá kordon mezi nimi a světem; a jste to vy, komunisté intelektuálové, kdo stojí s pestře pomalovanými štíty mezi nimi a vším tím, co je připraveno pro ně jako podíl pro nově příchozí. Ale ještě je místo pro holubice míru, ne-li mezi vámi, tedy nad vašimi hlavami, nebo přímo s hůry.

*

Je mi lehčeji, když jsem řekl aspoň tolik, třeba že to není vše; je mi, jako bych se vyzpovídal. Nestojím v žádném houfu, a moje pře s komunismem není pře zásad, nýbrž osobního svědomí. A kdybych se mohl přít se svědomími a nikoli se zásadami, věřím, že by nebylo nemožno aspoň si rozumět; a už to by bylo mnoho.